

TOKAT'TA 'BÜYÜK SEL' (1908)

Hüseyin Baha ÖZTUNÇ*

Öz: Şehirlerin tarihlerinde karşı karşıya kaldıkları büyük felaketler vardır. Bunlardan birisi de sellerdir. Makalemizin konusu, 1908 yılında Tokat Sancağı merkezinde meydana gelen ve şehrin tarihinde "Büyük Sel" olarak adlandırılan felakettir. Makalemizde konumu itibarı ile sel baskınlarına açık bir durumda olan şehrin daha önceden geçirdiği bir sel baskını, hemen akabinde 1908 yılında meydana gelen seli ve ortaya çıkardığı hasarı görgü tanıklarının anlatımlarına göre ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca sel neticesinde meydana gelen hasarları gidermek için yapılan faaliyetleri inceledik. Bunun yanı sıra selden zarar gören halktan bazılarının yetkili kurumlara verdikleri dilekçelere ve hükümetin bu kişilere yaptığı yardımlara da yer verdik.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Sel, Hasar, Yardım, 1908.

THE 'GREAT FLOOD' IN TOKAT (1908)

ABSTRACT: There are big catastrophes in the histories of the cities. One of these disasters is the flood. The flood which occurred in 1908 in the center of the Tokat Sanjak is the subject of this article. The article will try to discuss this flood called "Great Flood" in the history of the city. Tokat has a position which is undefended against the floods. There was another flood soon before the "Great Flood". After mentioning this flood, the Great Flood and its damages will be revealed according to the expressions of the eyewitnesses. The activities to compensate the damage of the flood, the petitions given to the authorized bodies by the sufferers of flood and the aid given to these people by the government also will be discussed in the article.

Keywords: Tokat, Flood, Demage, Aid, 1908.

Giriş: Deprem, yangın, sel, kasırga, yanardağ patlaması vb. doğal afetler tüm dünyada zaman zaman büyük yıkımlara neden olmaktadır. Bu oluşumlardan birisi olan sel; eğimli yamaçların, özellikle bitki örtüsünden yoksun olanlarda görülen, boyları kısa, ancak aşırı eğimleri nedeniyle fazla yağın yağmurlardan sonra bol su taşıyan hızlı akışlı ve düzensiz akarsular olarak tanımlanmaktadır¹.

Osmanlı Devleti zamanında çeşitli tarihlerde devletin farklı coğrafyalarında seller meydana gelmiştir. Yaşanan bu olaylardan birisi de 1908 yılında Tokat'ta meydana gelen "büyük sel"dir.

Osmanlı Devleti zamanında Sivas Vilayeti'nin merkez sancağına bağlı olan Tokat Kazası, 12 Ocak 1880 tarihinde kaza statüsünden sancak statüsüne çıkarılmış olup sel afetinin yaşandığı 1908 yılında Sivas

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Sami Öngör, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, Ankara 1980, s. 88.

Vilayeti'ne bağlı sancak durumundaydı². Tokat Merkez Kazâsı'nın nüfusu 1325 Sivas Vilâyeti Salnâmesi'nde 106.893³, Şehrin 1906/1907 sayımına göre kazalarıyla beraber toplam nüfusu ise: 278.555'tir⁴.

Şehir kurulmuş olduğu yer itibariyle sel ve taşkın gibi doğal afetlere açık bir pozisyonudur. Bu nedenle tarih boyunca Tokat'ta çeşitli sel ve taşkın olayları kaydedilmiştir⁵. Bu sellerden birisi de 1862 (H. 1279) tarihlidir. 1862 tarihindeki bu selin bizim için önemi ise 1908'deki sel ile aynı yerde meydana gelmesidir. Selin meydana gelişi kaynaklara şu şekilde yansımıştır; “*sâl-i hâl-i rebii'l-evvelin on dokuzuncu günü Tokad kasabasında nüzûl eden bârân ile doludan hâsıl olan sel derelerde sığışmayarak olcivârda bulunan su yollarıyla bağları ve Şeyh-i Şirvânî hazretlerinin türbesiyle büyük kabristanın sedlerini bozduktan sonra aşağı doğru yürüyerek cevâmî ve mesâcid-i şerîfe ile çeşme ve hâneleri dahi külliye harâb etmesiyle beraber...⁶*”. Anlaşıldığı üzere şiddetli yağmur ve dolu neticesinde mevcut suyolları ve dereler yetersiz kalmış ve sel meydana gelmiştir

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Defterleri Tasnifi'nde bulunan bir defter bize selin meydana getirdiği hasarın derecesi ve etkilediği alan açısından önemli bilgiler vermektedir: 14 Eylül 1862 (19 Rebiülevvel 1279) tarihinde saat sekiz sıralarında meydana geldiği bildirilen sel, Tokat'ın kuzeyindeki Çay Boğazı derelerinin taşması ile ortaya çıkmıştır. Zarar gören yerler bahsedilen defterde şu şekilde yer almaktadır:

Çay mezarlığı aşağısındaki Güdük Minare Camisi ve şehrin ortasından geçen küçük nehir üzerindeki tahta köprüye kadar giden Çay nâm türbenin iki tarafındaki duvarlar; Şeyh-i Şirvani mezarlığı ve karşısında bulunan çay kabristanının etrafındaki setlerin büyük çoğunluğu, Çay-ı Müslim Mahallesi'nde Şeker Sokağı ve Deve Görmez Sokağı, Soğukpınar-ı Müslim ve Zımmi Mahallesi'nde Delik Sokak, Soğukpınar-ı Zımmi Mahallesi'nde Gavur Sokak, Çay-ı Müslim ve Zımmi Mahalleleri, Sel nedeniyle Attar Suyu denilen Mahmut Paşa ve Muslihiddin Mahalleleri'ndeki zarar. Çay-ı Müslim adlı mahallenin ortasından geçen küçük çayın caddeye doldurduğu kum ve taşın oluşturduğu hasar, Şehrin büyük caddesinin iki tarafındaki mahallelerin

² *Sivas Vilayet Salnamesi*, Sivas 1325, s. 142; Esat AKTAŞ, “XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat Sancağı”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tokat 2009, s. 27, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

³ *Sivas Vilayet Salnamesi*, s. 254-255.

⁴ Kemal H. KARPAT, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul 2010, s. 340-341.

⁵ Halis Turgut Cinlioğlu Tokat'ta, Rumi 1255, 1277, 1304, 1318 yıllarında meydana gelen sellerden bahsetmektedir. Halis Turgut CİNLİOĞLU, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat 1973, s. 7-47.

⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)*, 479/21696, lef 3, 25 Cemaziyülahir 1279.

arasındaki sokakların gördüğü zarar, Mahmut Paşa Mahallesi'ndeki selin oluşturduğu hasar.

Selde zarar gören cami, mescit ve okulları da görebilmekteyiz. Bunlar; Çay Camisi, Çay Hamamı civarında Sa'dat Ağa Camisi, Güdük Minare Camisi, Kovalı Camisi, Toprakçı Camisi, Mektebi ve Çeşmesi, Çalkan Mescidi, Kökenoğlu Mescidi, Topçubağı Mescidi Soğukpınar Mektebi.

Bunların yanı sıra defterde hangi mahallede kaç hanenin hasara uğradığı bildirilmiştir.

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Zarara Uğrayan Hane Sayısı
Çay-1 Müslim Mahallesi	202	171
Çay-1 Zımmi Mahallesi	95	46
Soğukpınar-1 Müslim Mahallesi	133	34
Soğukpınar'1 Zımmi Mahallesi	58	31
Mahmut Paşa Mahallesi	86	40

Bu selde Çay-1 Müslim Mahallesi sakinlerinden Keçeci İbrahim ölmüş ayrıca sele kapılan birkaç kara sığır ineği de telef olmuştur⁷.

Yukarıdaki bilgilerden görüleceği üzere sel toplamda 574 haneden oluşan beş mahallenin 322'sinde hasar meydana getirmiş, yine su yolu, cami, mescit, okul, set gibi yapılarda da hasarlar oluşturmuştur. Makalemizin konusu olan selden 46 sene evvel meydana gelen bu felaket, Tokat özelinde şehircilik anlayışında seli önleyici herhangi bir çalışma olmadığının veya yapılan çalışmaların yetersiz kaldığının göstergesidir.

1908 Tokat Seli ve Hasar Tespit Çalışmaları: Konumuzu teşkil eden selin tam tarih ve saatinin 25 Haziran 1908 (12 Haziran 1324) Perşembe günü saat 8.30 olduğunu Tokat telgraf baş memuru Şevket Efendi tarafından Sivas'a, oradan da Sadarete çekilen bir telgraftan öğrenmekteyiz. Telgrafta sel; "*Şehr-i hâlin on ikinci pençsenbih günü sa'at sekiz buçukda birdenbire ve emsâli nâ-mesbûk bir sûretde zuhûra gelen şiddetli sulusepken yağmur ve doludan mütehassıl seylâbın Tokad kasabasına açtığı rahne-i 'azîme ve müessifeye...*"⁸ ifadeleriyle haber verilmektedir. Selden son anda kurtulan telgraf memuru Şevket Efendi'nin telgrafın devamındaki ifadeleri olayın vahametini ortaya koymaktadır. Şevket Efendi, fırtına başlamasından on dakika sonra şiddetli selin ortaya çıktığını ve telgrafhane binasının arkasındaki köprü aralığına gelince suların mecra değiştirerek telgrafhanenin

⁷ BOA, *Evkaf Defterleri*, No, 17971, Varak 1-2.

⁸ BOA, *Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH.MKT)*, 1266/15, lef 2.

dört bir tarafını sardığını ve etrafının adeta bir deniz haline geldiğini bildirmektedir.

Telgrafhane iyice sallanmaya başladığında kaçmaktan başka çare olmadığını anlayarak kendisini sel sularına bırakan Şevket Efendi güçlükle kıyıya çıkabilmiştir. Kendisi gibi dışarı çıkmaya muvaffak olamayan Müdür İbrahim Edhem Bey⁹ ile Yüzbaşı İsmet Bey içerdeyken telgrafhane sele kapılmıştır. Bunun yanında dere boyunda bulunan 100 kadar ev de sele kapılarak yıkılmıştır, çarşı ve pazarda suyun yüksekliği 2m'yi bulmuştur. Şevket Efendi nüfus kaybının 500'den fazla olduğu tahmin etmekte ise de tam sayının belli olmadığını ifade etmektedir¹⁰. O esnada Tokat Mutasarrıfı olan Celal Bey de olayın görgü tanığı olarak Sivas Vilâyeti'ne gönderdiği telgrafta; o gün saat dokuza doğru dolu ile karışık ve çok şiddetli bir şekilde yağın yağmur neticesinde o güne kadar değil orada, belki de başka hiçbir yerde şahit olunmamış derecede büyük bir sel meydana gelmiştir. Sel, dereboyunu istila ederek hükümet binasını, daire-yi askeriyeyi, hükümet binasının arka kısmındaki evleri ve hapishaneyi tamamen istila etmiştir. Kendisi ile birlikte hükümet memurları, askerler ve halk canlarını sular içerisinde yüzerek güçlükle kurtarabilmişlerdir. Aldığı haberlere göre hapishanede bazı can kayıpları olmakla birlikte kurtulabilenlerden bir haylisi de kaçmıştır. Hükümet binasının, adliye binasının ve daire-yi askeriyenin bazı kısımları yıkılmıştır. Ayrıca dere üzerindeki köprüler de yıkılmıştır, yine dere boyunda bulunan evlerden birçoğu sel sularıyla yerlerinden sökülerek götürülmüş, birçoğu da hasara uğramıştır. Telgrafhane ve sırasındaki evlerin tamamı yıkılmıştır. Meydanda ve kışla önündeki namazgâhta çadıra çıkmış olan redif askerleri de sel içinde kalmıştır. Orada bulunan belediye memurları, polisler ve halk nizamiye askerlerini tahliye ederek kurtarmışlar, ancak kayıpların miktarı da o an için belirlenememiştir. Özetle hasar ve can kaybının çok fazla olduğunu ifade eden Celal Bey meydana gelen dehşeti tasvir etmenin mümkün olmadığını belirtmiştir¹¹.

Polis jurnalinde ise; ölü sayısı yüz elli iki, tamamen harap olan hane yüz elli dört, kısmen harap olan hane elli beş, tamamen yıkılan dükkan doksan beş, kısmen harap olan han ve otel altı, tamamen yıkılan hamam iki, kısmen yıkılan cami iki, kısmen yıkılan mektep üç, tamamen harap olan medrese bir, tamamen harap olan cami bir olarak gösterilmiştir. Ayrıca tahkikatın

⁹ Telgraf müdürü İbrahim Edhem Bey'in bu selden yaralı olarak kurtulmuş olduğunu 24 Teşrinisani 1324 tarihinde sadarete yazılan yazıdan öğrenmekteyiz. *BOA, DH. MKT*, 2681/151.

¹⁰ *BOA, DH. MKT*, 1266/15, lef 2.

¹¹ *BOA, İrade Husûsi (İ.HUS)*, 167/1326.Ca/103, lef 2, 26 Cemaziyülahir 1326 (26 Haziran 1908).

sürdüğü ifade edilmiş ancak selin tahribatı sekiz-dokuz mahalleye ve bazı bağlara yayılmış ve oldukça geniş bir alanı içine almış olduğundan tahkikatın sonuçlandırılması ve hasarın tamamen anlaşılabilmesi için daha dört beş gün kadar bir zamana ihtiyaç olduğu belirtilmiştir¹².

28 Haziran 1908 tarihinde Sivas Valisi Reşid Akif tarafından Sadarete gönderilen telgrafta ise henüz araştırmanın tamamlanmadığı, o ana kadar iki yüze yakın kişinin öldüğü, ev, dükkân ve diğer binalardan üç yüz kırk kadar zayıt olduğu, redif askerlerinden ise tam zayıt anlaşılmamakla beraber liva kumandanlığından gelen bilgiye göre 15 nefer can kaybı olduğu bildirilmiştir¹³. 29 Haziran 1908 tarihinde, Sivas Vilayeti'nden sadarete yazılan bir diğer telgrafta, 28 Haziran 1908 tarihli yazıda sel dolayısıyla bir komisyon kurulduğu, konu ile ilgili tafsilatlı bilginin bir sonraki gün bildirileceği belirtilip, beyan edilecek hasara göre o an için 50.000 kuruş istenmiştir¹⁴. 29 Haziran 1908 tarihinde Sivas Valisi Reşid Akif'in sadarete yolladığı başka bir telgrafta da önceki bilgilere ek olarak 26 kişinin daha vefat ettiğinin öğrenildiği ve yine iki cami ve bir değirmenin tamamen harap olduğu, bir değirmenin de kısmen yıkıldığını bildirmiştir¹⁵.

Yukarıda gönderileceği belirtilen tezkirede de henüz tam hasarın belli olmadığı ancak o ana kadar gelen bilgiler ışığında; sivil ve asker toplam iki yüz yirmi iki kişinin hayatını kaybettiği, altısı cami, dördü mektep, ikisi medrese, ikisi hamam olmak üzere toplamda dört yüz elli dokuz bina hasara uğramıştır. Görüldüğü gibi selin yol açtığı hasar hakkında burada da tam bir bilgiye ulaşamamaktayız. Bunun yanında şehirdeki redif taburunun görev yapamayacak durumda bulunduğu için yerine başka bir vilâyetten tabur getirilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir¹⁶.

Selden sivil vatandaşlar yanında askerler de zarar görmüştür. Askerlerin kaybı ile ilgili telgrafta hayatını kaybeden redif askerinin sayısının on yediye çıktığı, selden kurtulanların bir kısmı köylerine döndüğü için kayıp miktarının henüz netleşmediği belirtilmiştir. Aynı telgrafta Tokat redif taburunun miktarının iki yüz altmış kişiden oluştuğu ve hem bu askerlerin tekrar toplanmasının imkansızlığı hem de taburun malzemelerinin tedarikinin çok uzun zaman alacağı ifade edilmiştir¹⁷. Bu tezkireye cevaben Umûr-ı Erkân-ı Harbiye Dairesi'nden Serasker Rıza imzasıyla verilen

¹² BOA, DH. MKT, 1266/15, lef 5, 29 Cemaziyelevvel 1326 (28 Haziran 1908).

¹³ BOA, DH. MKT, 1266/15, lef 7.

¹⁴ BOA, DH. MKT, 1266/15, lef 8.

¹⁵ BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası, (BEO), 3344/250769, lef 2, 27 Cemaziyelevvel 1326 (26 Haziran 1908).

¹⁶ BOA, DH. MKT, 1266/15, lef 9.

¹⁷ BOA, DH. MKT, 1266/15, lef 6.

cevapta Tokat Redif Taburu'nun yerine başka bir taburun gönderilmesi hususunda “*müşiriyet-i müşârü'n-ileyhânın mütâla'ası istihsâr edilmesi ve alınacak cevâba göre icrâ-yı icâbına müsâra'at kılınacağı derkâr buyurulmuş olmağla*” ifadeleriyle yetkili mercilerden görüş istenmiştir¹⁸. Bu telgraftan bir gün sonra seraskerliğe gönderilen yazıda; Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'nın verdiği karar neticesinde, Tokat Redif Taburu'nun bahsedilen görevden muaf tutulması ve yerine başka bir taburun gönderilmesine karar verilmiştir¹⁹. Bu karardan yedi gün sonra, yani 9 Temmuz 1908 tarihinde Seraskerlik tarafından bildirildiğine göre; Dördüncü Ordu ile yapılan muhabere neticesinde Dersim'e Tokat Redif Taburu'nun yerine Harput Taburu'nun gönderilmesine karar verilmiş ve gereğinin yapılması hususunda Mamuretü'l-aziz Vilayeti bilgilendirilmiştir²⁰.

Görüleceği üzere sel dolayısıyla Tokat Redif Taburu'ndan 17 asker hayatını kaybetmiştir. Dersim'e gitmek için hazırlık yapan taburun silah ve diğer malzemelerinin hasara uğraması, selden kurtulan askerlerden köylerine dönenlerin bulunması gibi nedenlerle de Tokat Redif Taburu, Dersim'e gitme görevinden muaf tutulmuştur. Yerlerine ise Elazığ Vilâyeti'ne bağlı bulunan Harput Redif Taburu'nun gönderilmesine karar verilerek, Elazığ Vilâyeti ile taburun bir an evvel hazırlanarak görev yerine yollanması hakkında muhaberatta bulunulmuştur.

1908 Tokat Seli ve onun meydana getirdiği hasarlar hakkında bazı eserler de bilgiler vermektedir. Bu eserlerin bir tanesinde olay hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“Perşembe günü saat 16-30'da yağın şiddetli yağmur ve doludan sonra mühim bir sel gelmiş, ırmak boyundaki mahallelerde sular yer yer 2-3-3.5 metreye yükselmiştir. Yan derelerden gelen ve yan sokakları birer harabeye çeviren seller tehlikeyi ve felaketi bir kat daha arttırmıştır. Irmak üzerindeki ağaç köprülerin önünde sürüklediği enkazı yığarak setler vücuda getiren sel, köprülerin yıkılmasıyla tahribini genişletmiş. Behzat camisi kuzeyinde ırmak üzerinde bulunan postane binasını bir süre olduğu

¹⁸ BOA, DH. MKT, 1266/15, lef 2, 2 Cemaziyülâhîr 1326 (1 Temmuz 1908).

¹⁹ BOA, BEO, 3350/251183, 3 Cemaziyülâhîr 1326 (2 Temmuz 1908).

²⁰ BOA, BEO, 3354/251545, 10 Cemaziyülâhîr 1326 (9 Temmuz 1908). Tüm bu yazışmalardan anlaşılacağı üzere sel dolayısıyla Tokat Redif Taburu'ndan on yedi asker hayatını kaybetmiştir. Dersim'e gitmek için hazırlık yapan taburun silah ve diğer malzemelerinin hasara uğraması, selden kurtulan askerlerden köylerine dönenlerin bulunması gibi nedenlerle de Tokat Redif Taburu, Dersim'e gitme görevinden muaf tutulmuştur. Yerlerine ise Elazığ Vilâyeti'ne bağlı bulunan Harput Redif Taburu'nun gönderilmesine karar verilerek, taburun bir an evvel hazırlanarak görev yerine yollanması hakkında muhaberatta bulunulmuştur.

gibi sürüklemiş, sonra darmadağın etmiştir. Uzun zamandır sel görmedikleri için çarşıda, sokakta, hapishanede evlerde ne kadar adam bulduysa almış götürmüştür. Şimdi lise yapının²¹ bulunduğu yerde çadıra çıkmış askerlerin de zayıtı çok olmuştur. 1000'e yakın dükkân yıkılmış 500'den fazla kişi ölmüştür. Bazı yerlerde ölüm 1000 hatta 2000 gösterildiyse de doğru değildir. Sel hakkında bir Ermeni vatandaşı tarafından yazılmış destan da vardır²²".

Sel hakkında bilgi veren bir başka eserde ise yazar, selde 520 kişinin öldüğünü ayrıca altı yüz kırk ev ve dükkânın da oturulamayacak hale geldiğini yazmaktadır. Bunun yanı sıra eserde sel olayını anlatan dörder mısra ve kırk sekiz kıtadan oluşan "Seylâb-ı Tokat" adında anonim bir destandan bazı kıtalara yer verilmiştir²³.

Her ne kadar Cinlioğlu ve Acunsal'ın verdikleri ölü sayısı arşiv belgelerinden ulaştığımız rakamlara ile tutmasa da can kayıplarıyla ilgili mübalağalı haberler yapan gazetelere oranla daha gerçekçidir. 19 Temmuz 1908 tarihli New York Times gazetesi haberinde; Samsun'dan aldığı mektuba göre toplamda 2.000 kişinin hayatını kaybettiğini bildirmektedir. Gazeteye göre hayatını kaybedenlerden üç yüzü Tokat hapishanesindeki mahkûmlar olup koşuşlarında yakalandıkları selde boğularak ölmüşlerdir. Bu haberde ayrıca altı yüz acemi askerinin bu sele kapıldıkları ve sadece yüz askerin kurtulup geri kalan beş yüz askerin öldüğü bildirilmektedir²⁴. Hâlbuki Tokat Redif Taburu'ndaki askerlerin toplamının 240 kadar olduğunu belgelerden görebilmekteyiz²⁵. Yine haberde Tokat Hapishanesinde sel nedeniyle ölenlerin sayısı 300 olarak verilmiştir. Ancak Tokat Hapishânesi'nin mahkûm kapasitesinin 260 kişi ile sınırlı olduğunu bilmekteyiz²⁶. New York Times'ın haberi; West Coast Times'ın 21 Temmuz²⁷ ve South Jersey Republican gazetesinin 15 Ağustos 1908 tarihli²⁸ nüshalarında aynen yer almıştır. Bu gazetelerin yanı sıra "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları (1857-1913)" adlı makalesinde Ali Rıza Gönüllü de Tokat'ta meydana gelen sel felaketi hakkında hatalı bilgiler vermektedir. Yazar başka bir eserden aldığı bilgileri doğru olarak kabul etmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır; "1910 senesinde

²¹ Tokat Gaziosmanpaşa Lisesi

²² Halis Turgut CİNLİOĞLU, *a.g.e.*, s. 52-53.

²³ Ferit ACUNSAL, *Gerçeklerin Diliyle Tokat*, İstanbul 1947, s. 127-129. Kitapta yer alan destan kıtaları için Bkz. EK-3.

²⁴ *The New York Times*, 19 Temmuz 1908.

²⁵ *BOA, DH. MKT*, 1266/15, lef 6.

²⁶ *BOA, DH. MKT*, 2901/59, lef 1, 20 Temmuz 1325 (2 Ağustos 1909).

²⁷ *West Coast Times*, 21 Temmuz 1908, s.2.

²⁸ *South Jersey Republican*, 15 Ağustos 1908, s.2.

Tokat'ta bulunan Behzat deresi sağanak bir yağıştan sonra taşmış ve sel suları bir kışlayı basarak bir gecede iki bine yakın kişinin ölümüne sebep olmuştur. Taşkının gece olması ve kışlayı ansızın basması ise, can kaybının yüksek olmasına yol açmıştır²⁹. Sel ile ilgili Osmanlı basınında ise çok ayrıntılı haberler görememekteyiz. İlgili tarihlerde Osmanlı gazetelerinde yaptığımız araştırmada, Sabah gazetesinin selin olduğu tarihten itibaren iki aylık bir sürede çıkan nüshalarını incelediğimizde konu ile ilgili iki habere rastlamaktayız. Bunlardan ilki 2 Temmuz 1908 tarihlidir. Bu haberde; Tokat'tan aldıkları telgrafa göre geçen Perşembe günü saat dokuz sularında yağın şiddetli yağmur nedeniyle seller meydana geldiği ve bazı hasarlar oluşturduğu ifade edilmiştir³⁰. Gazetenin 20 Temmuz 1908 tarihli sayısındaki haber ise; Tokat'ta selden hasar gören su yollarının tamiri için gerekli görülen paranın bir an önce gönderilmesi konusundadır³¹. İkdam, Tanin gibi diğer gazetelerde ise selle ilgili bir habere rastlanamamıştır.

Belgelerden elde ettiğimiz tüm bu verilere dayanarak selin Tokat'a verdiği hasar tablosu şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Hasar Gören Yapılar	Adet
Cami	6
Su Yolları	4
Mektep	4
Medrese	2
Hamam	2
Han ve Otel	6
Değirmen	2
Mevlevî Dergâhı ve bağlı birimleri	4
Telgrafhane Binası	1
Hükümet Konağı	1
Kadın ve Erkek Hapishanesi ³²	1
Hastahane	1
Hane	433
Köprü	2
YEKÜN	469

²⁹ Ali Rıza Gönüllü, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları (1857-1913)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 28, Konya 2010, s. 361. Bu ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, yazar selin tarihini muhtemelen 1326 Hicri tarihi Rumi tarih olarak çevirmiş ve iki senelik bir fark ile yanlış ifade etmiş, yine ölü sayısında da belgelere başvurmamıştır.

³⁰ *Sabah*, nr. 6741, 3 Cemaziyülahir 1326, s.2.

³¹ *Sabah*, nr. 6759, 21 Cemaziyülahir 1326, s.2.

³² Bu hapishane: Hükümet konağına bitişik emniyet dairesinin alt ve arka kısmında bulunan yedi koğuyla civarında gardiyan ve jandarma dairelerini içermektedir, (Şükrü MERAL, *Tokat Vilâyeti Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası*, Ankara 1938, s. 87).

TOKAT'TA 'BÜYÜKSEL' (1908)

Hayatını Kaybedenler	Adet
Sivil Vatandaşlar	208
Redif Askerleri	17
YEKÜN	225

Selin Meydana Getirdiği Hasarı Giderme Çalışmaları: 25 Haziran 1908 Perşembe günü meydana gelen bu felaketin meydana getirdiği hasarları onarmak için hemen ilk andan itibaren çalışmalara başlanmıştır. Tokat Mutasarrıfı Celal Bey, sel neticesinde zarar görenlere yardım için öncelikli olarak neler yapıldığı hakkında vilayete bilgi vermiştir. Bu bilgilere göre; halkın açıkta kalmaması için hamamlar derhal açtırılmış ve halk buralara yerleştirilmiştir. Şehrin yukarı tarafındaki çarşılar selden etkilenmediği için oradaki fırınlar gece saat altıya kadar açık tutulmuştur. Bu fırınlarda ekmek pişirtilmiş ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Öte yandan yiyecek ve un ihtiyacının Amasya ve diğer yerlerden temin edilmesine çalışılmıştır³³. Sivas Valisi Reşid Akif Bey, Tokat'tan olaydan haberdar olur olmaz gönderdiği telgrafta olay hakkında bilgi verdikten sonra, gerekli yardımın yapılması için Amasya Mutasarrıflığı'na, Tokat telgrafhane binasının yıkılmasından dolayı telgrafhanenin içerisindeki aletlerin de kullanılamaz hale gelmesinden ötürü gerekli iletişimin sağlanması³⁴ için telgraf başmüdüriyetine ve askerler ile selden zarar gören sivil halkın rahatlarının sağlanması için de Tokat Mutasarrıflığı ile Liva Kumandanlığı'na telgraflar çekildiğini bildirmiştir. Reşid Akif Bey ayrıca Sivas Vilâyeti'nin içerisinde bulunduğu mali yetersizliklerden dolayı Tokat'ta meydana gelen felakete vilayetçe hiçbir surette yardım edilemeyeceği, dolayısıyla da gerekli yardımların merkezden yapılması gerektiğini de belirtmiştir³⁵.

Kamu Binalarındaki Hasarların Giderilmesi: Tokat'ta meydana gelen bu felaket neticesinde bazı kamu binaları hasara uğramıştır. Bu binalar arasında Tokat hükümet konağı, kadın ve erkek hapisanesi ve hastahane bulunmaktadır. Dâhiliye Nezâreti'nden Mâliye Nezâretine 16 Mart 1909 tarihinde gönderilen yazıda zarar gören bu yapıların tamiri için gereken para 7.686 kuruş 30 para olarak hesaplanmıştır. Bu paranın gönderilmesi hakkında Sivas Vilâyeti'nden 24 Ocak 1909 tarihinde gönderilen yazı gereğince taşra *ebniye-i emiriyesi* inşaat ve tamiratına ait muamelat hazine tarafından yapılmakta olduğundan gereken paranın verilmesi istenmiştir³⁶.

³³ BOA, İ.HUS, 167/1326.Ca/103 lef 2, 26 Cemaziyülahir 1326 (26 Haziran 1908).

³⁴ Tokat'ta posta ve telgraf muamelatının tekrar başlaması 14 Temmuz 1908 tarihindedir, (BOA, T.d, No 521, s. 112. 1 Temmuz 1324).

³⁵ BOA, İ.HUS, 167/1326.Ca/103 lef 2, 26 Cemaziyülahir 1326 (26 Haziran 1908).

³⁶ BOA, DH.MKT, 2769/1, 23 Safer 1327.

Sel esnasında zarar gören bir diğer kamu binası Tokat Sancağı nüfus idaresi mahzenidir. 11 Ekim 1908 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'nden sadarete gönderilen bir yazıda; Tokat Nüfus İdaresi mahzeninde iken meydana gelen selde kullanılamaz hale geldikleri Tokat Livası İdare Meclisi'nin mazbatasında bildirilen evrâk-ı nakdiyye³⁷ ve defterlerin zimmet-i mukayyededen düşürülmesinin talep edildiği ifade edilmektedir³⁸. Bu yazıya Şûrâ-yı Devlet reisi Tevfik mühürüyle gelen 14 Kasım 1908 tarihli cevapta Tokat Nüfus İdaresi mahzeninde zarar gördüğü belirtilen mevcûdun hesaplanarak ortaya çıkarılmasının gerekliliği belirtilerek kendilerine gönderilen tezkirede buna dair bir ifadeye rastlamadıklarına, ayrıca telef olan malzemenin kimler huzurunda kontrolünün yapıldığı konusunda da açıklık olmadığına ve tüm bunların dâhiliye muhasebesi tarafından araştırılıp bu araştırmanın sonucuna göre bir cevap verilmesi istenmiştir³⁹. Bu yazı üzerine Dâhiliye Nezâreti'nden Şûrâ-yı Devlet'e yazılan 10 Aralık 1908 tarihli yazıda; nüfus idaresindeki evrakın ortak bir senet ile vali, defterdar, nüfus nazırı ve sandık eminlerine zimmet edildiği belirtilip Tokat'ta selden zâyî olan evrâkın durumunun Tokat Meclis İdâresi'nin mazbatasından öğrenildiği ifade edilmiştir⁴⁰. Söz konusu evrakların kayıttan düşülmesi hakkındaki 20 Ocak 1909 tarihinde karar çıkmıştır⁴¹.

Vakıf Eserleri ve Okulların Tamiri: Sel esnasında zarar gören camiler, okullar ve diğer hayrât yapılarının tamirleri ve yenilenmeleri için Meclis-i Mahsûs'un gerekli tedbir ve teşebbüsün gösterilmesi için Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ni görevlendirdiğini görmekteyiz⁴².

Selde Zarar gören vakıf kurumlarından bir tanesi Tokat Mevlevihânesi⁴³ olup üç adet gayr-i menkulü de selden zarar görmüştür. Bunların onarım

³⁷ Evrâk-ı Nakdiyye: belgelerde esham kavaimi, kavaim-i nakdiyye-i mu'tebere, kavaim-i nakdiyye, varaka-i nakdiyye, nakid kağıdı, kavaim-i mu'tebere, kaime-i nakdiye gibi çeşitli isimlerle geçen ve bir çeşit kağıt para gibi alışverişlerde tedavül eden kıymetli kağıt. Bkz. Ali AKYILDIZ, *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003, s. 34-35.

³⁸ BOA, *Şûrâ-yı Devlet Mâliye (ŞD. ML)*, 2775/21, lef 3, 15 Ramazan 1326.

³⁹ BOA, *DH. MKT*, 2679/4, 17 Şevval 1326.

⁴⁰ BOA, *ŞD. ML*, 2775/21, lef 2, 16 Zilkade 1326.

⁴¹ BOA, *DH.MKT*, 2713/28, 27 Zilhicce 1326. Söz konusu belgelerde Tokat nüfus idaresi mahzenindeki mahvolan evrakların miktarı hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

⁴² BOA, *BEO*, 3350/251189, 3 Cemaziyülâhir 1326 (2 Temmuz 1908).

⁴³ Tokat Mevlevihanesi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz; Hasan YÜKSEL, "Tokat Mevlevihanesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Konya 1996, s. 61-68. ; Mehmet BEŞİRLİ, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat Mevlevihânesi ve Gelirleri İle İlgili Sorunlar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 2, Elazığ 2003, s. 337-373.

masrafının 400 lira olduğu belirtilmiş ve Mevlevî şeyhinin⁴⁴ de afet sebebi ile çok müteessir bir halde bulunduğu bildirilmiştir. Dâhiliye Nezâreti de konuyu Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne bildirerek gerekenin yapılmasını talep etmiştir⁴⁵. Ancak Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne cevaben gönderilen 24 Eylül 1908 tarihli yazıda; Tokat Mevlevîhânesi'nin Evkâf-ı Celâliye⁴⁶den olduğu ve Hazîne-i Evkâfca herhangi bir varidatı olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca bir vakıf varidatının diğer bir vakıfa para sarfı da şer'an caiz olmadığından Tokat Mevlevîhâne Dergâhı'nın tamiratının hazîne-i evkâfca yapılmasının mümkün olamayacağı bildirilmiştir⁴⁷. Alınan bu karar da Sivas Vilâyeti'ne 21 Ekim 1908 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'nden gönderilen bir yazı ile tebliğ edilmiştir⁴⁸.

Sel esnasında zarar gören okulları teftiş için görevlendirilen Sivas Maarif Müdürü Esseyid Ahmed Muhtar bin Halit'in yazdığı yazıda; meydana gelen felaket nedeniyle Tokat'taki ibtidâiye mekteplerinin ihtiyaçlarının karşılanması için tedârik edilmiş akarâtın büyük bir kısmının yıkıldığı belirtilmiştir. Bu nedenle öğretmen maaşı için para kalmaması neticesinde birkaç ibtidâiyenin kapatılmasının gerekebileceği ve evlâd-ı memleketin eğitimden uzak kalacağı ifade edilmiştir. Aynı yazının devamında maarif dairelerinin yetkileri Maarif Nezâreti tarafından kısıtlı bir bütçe ile sınırlandırıldığından buraların düzgün bir eğitime kavuşması için halkın yaptığı yardımların masrafların yarısını bile karşılayamadığı belirtilmiştir. Ayrıca 100 kuruş maaş ile çalışan öğretmenlerden öğrencilerin hakkıyla faydalanamadığının tecrübeyle sabit olduğu ve bundan sonra da 100-200 kuruş maaşla bir öğretmen istihdamından fayda sağlanamayacağı ifade edilmiştir. Yazının son bölümünde çözüm önerisi getiren müfettiş bazı vilâyetlerde olduğu gibi Sivas Vilâyeti'nde de Zebhiye Vâridâtı'nın⁴⁹ %20'sinin bu işler için sarf edilmesiyle şimdiye kadar nazar-ı dikkatten uzak tutulan ibtidâi mekteplerin yavaş yavaş düzene girebileceğini söylemiştir⁵⁰. Tokat'ta sel nedeniyle yıkılmış olan ilkokullar için yeniden tedarik edilecek

⁴⁴ Burada bahsi geçen Mevlevî Şeyhi, Şeyh Mehmed Hadi Efendi olmalıdır; Hasan YÜKSEL, *a.g.e.*, s.65.

⁴⁵ *BOA, DH.MKT*, 1266/15, lef 12-13.

⁴⁶ Evkâf-ı Celâliye: Gelirleri Konya'da medfûn Celâleddin Rumî'ye nispet edilen Mevlevî tarikati uğrunda sarf olunmak üzere vakfolunan yerler hakkında kullanılır bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarihi ve Deyimleri Sözlüğü*, C.I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1993, s. 570.

⁴⁷ *BOA, DH.MKT*, 2635/89, 27 Şaban 1326.

⁴⁸ *BOA, DH.MKT*, 2635/89, lef 2, 25 Ramazan 1326.

⁴⁹ İstanbul ve Rumeli'de Serçin-Derçin Resmi de denilen bu vergi, kesilen hayvanlardan alınan vergidir. Bkz. Mehmet Zeki PAKALIN, (a.g.e.), C.III, s. 178.

⁵⁰ *BOA, Maârif Nezâreti Mektûbî kalemî (MF.MKT)*, 1081/24, lef 2, 15 Receb 1326 (12 Ağustos 1908).

arsalar üzerinde keşif yapılarak düzenlenecek resimlere göre yapılmasının istendiği ancak bu ilkokullar için para ayrılması mümkün olmadığından devletçe yeni bir karar alınana kadar eskiden olduğu gibi mahallerince çaresine bakılmasının gerektiği bildirilmiştir⁵¹.

Görüldüğü gibi zarar gören okulların tamiri için ne Evkaf Nezâreti'nden ne de devletin diğer kurumlarından yardım yapılamamıştır. Halkın kendi başının çaresine bakması ve ilköğretim eğitiminin kendi çabaları ile yürütülmesi istenmiştir.

Sel esnasında taşan Behzat Deresi'nin hemen kenarında bulunan Behzat Camisi de zarara uğramıştı. Caminin tamir masraflarının bir hayırsever tarafından karşılandığını gösterir bir kitabe halen caminin batı duvarında yer almaktadır⁵². Kitabede: “1324 senesi haziranının on ikinci günü zeminden üç buçuk arşun irtifâ'ında zuhûra gelen seylâb işbu câmi'-i şerîfi kısmen tahrîb etmesiyle Tokâdi Ahmed Lütfi Paşa hazretleri ta'mir ettirmiştir” ifadeleri yer almaktadır.

Su Yolları ve Köprü Tamiri: Selin Tokat'ın su yollarını kullanılamaz hale getirmesi Tokat Mutasarrıflığı'ndan Sivas Vilayeti'ne 30 Haziran 1908 tarihinde yazılan bir telgrafta ifadesini bulmuştur. Bu telgrafa göre; kasabaya su taşıyan Aksu, Hacı Ahmed, Marul ve Buzluk Çakan gibi şehir için hayati önem taşıyan su yolları selden dolayı bozulmuştur. Bazı lağımlar ile kasabanın ortasından geçen ve sel mecrası olan çayın setlerinin bozulan yerlerinin de tamiri gerekmektedir. Bunun yanı sıra suların mecrasına dolan yığınların temizlenmesinin çok önemli olduğuna, bu işlerin ise on beş bin amele ve yirmi beş bin kuruş masrafla yapılabileceğine ancak buna karşılık gelecek bir kuruşun bile olmadığına, ahalinin de hemen tamamı denecek derecede afetten müteessir ve mutazarrır olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu telgrafta, bahsedilen sebeplerden ötürü toplanacak ianeden bu işler için herhangi bir para ayıramayacağından Tokat'ın 5.000 dolaylarında olan amele-i mükellefesinin⁵³ 3-4 sene bu iş için ayrılması talep edilmektedir⁵⁴. Sivas Valisi Reşid Akif 4 Temmuz 1908'de Dâhiliye Nezâreti'ne yolladığı telgrafta su yollarının hasarı ile ilgili daha teferruatlı bilgiler vermektedir; Tokat Kasabası su yollarının tamiri kolay olanları ile çeşme yollarının mümkün ölçüde tamir edildiği, ancak Tokat'a iki buçuk saat mesafede iki

⁵¹ BOA, MF.MKT, 1081/24 lef 1, 2 Teşrin-i Evvel 1324 (15 Ekim 1908).

⁵² Bkz. Ek.2.

⁵³ Amele-i Mükellefe: Büyük ve küçük yollarda belirli günlerde çalışmakla yükümlü kimselerdir. Bu çalışma bedenen olabileceği gibi, para ödeyerek, kendisine ait hayvanları çalıştırarak yahut yol ile ilgili önceden kararlaştırılmış bir hizmette çalışarak yerine getirilebilmekteydi, (Düstur, I. Tertip, C. II, İstanbul 1289, s. 303).

⁵⁴ BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH), 1467/1326.c-29, lef 1, 1 Cemaziyühahir 1326.

büyük su kanalı ve kasabanın iki tarafına su getiren altmış su kanalı ve kasaba içerisindeki su kanalları ile taksim edilmiş olan Aksuyun, kasabanın ortasından geçen çayın setlerinin tamamen harap olduğu haber verilmiştir. Vali yazının devamında kasabanın 4.000-5.000 dolaylarında olan amele-i mükellefesinin 3-4 sene bu kanalların, yıkılan çayın setlerinin ve lağımların temizlenmesi işlerine tahsis edilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁵⁵. Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da görüşülen bu istekler; Tokat Kasabası amele-i mükellefesinden on beş bin mükellefin üç sene zarfında mükellefiyetlerini yerine getirmek üzere bu su yollarının tamiratına tahsis edilmesi ve gereken yirmi beş bin kuruşun da amele-i mükellefe bedelât-ı nakdiyesinden ödenmesi şeklinde bir karar almıştır⁵⁶. Hemen bir gün sonra ilgili irade de çıkararak alınan kararlar onaylanmıştır⁵⁷. Alınan bu karara istinaden de ilk sene için 5.000 işçi istihdam edilmiş ve 8.300 kuruş bu iş için ayrılmıştır⁵⁸. Tokat'ın su yollarının durumu ile ilgili Sadaretten, Ticaret ve Nafia Nezareti'ne yazılan bir diğer belgede de halkın sıkıntı çekmemesi için gerekenlerin bir an evvel yapılması hususu belirtilirken Tokat Mutasarrıflığı'ndan da tamir işlerinin ne şekilde yapılması gerektiğinin bildirilmesi istenmektedir⁵⁹. Alınan bu kararlar da Sivas Vilâyeti'ne, dâhiliye mektubi kalemi telgraf kısmından yollanan bir telgrafta tebliğ edilmiştir⁶⁰. Ayrıca Ticaret ve Nafia Nezareti'nden Sivas Vilayetine 1 Ağustos 1908 tarihince çekilen bir telgrafta da Tokat ahalisinin suya olan ihtiyacının giderilmesinin gerekliliği yanı sıra su mecrasının hali hazırdaki bozuk şekliyle kalmasının tehlikeli olduğu ve bir an evvel tamir edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁶¹. Tokat su yolları ile ilgili alınan bu kararlara rağmen 20 Temmuz 1910 tarihli bir belge bize tamir işlerinin çok hızlı yapılamadığını göstermektedir. Belgede geçen "*Seylâbdan bi'l-küllîye dolmuş olan Tokad Kasabası mecrâsıyla su yollarının tathîri ve harâb sedlerin ta'mîri için sarfını muktezî yüz dört bin kûsûr kuruşun mevsim-i inşa'at mürûr etmeden lüzûm-ı tesvîyesi hakkında Sivas Vilâyeti'nden alınan tahrîrât melfûfuyla berâber savb-ı 'âlîlerine gönderilmekle mündericâtına ve müsta'celiyet-i maslahata nazaran iktizâsında sür'at-i 'ifâ ve inbâsı...*"⁶² ifadelerinden

⁵⁵ BOA, İ.DH, 1467/1326.c-29, lef 3-4, 5 Cemaziyülâhir 1326.

⁵⁶ BOA, İ.DH, 1467/1326.c-29, lef 5, 14 Cemaziyülâhir 1326 (Kararın tarihi 13 Temmuz 1908).

⁵⁷ BOA, İ.DH, 1467/1326.c-29, lef 7, 15 Cemaziyülâhir 1326.

⁵⁸ BOA, Ticâret ve Nâfia Nezâreti Muhâsebe (T.TNF.MH), 369/49, 9 Ramazan 1326.

⁵⁹ BOA, BEO, 3348/251100, 12 Cemaziyülâhir 1326 (11 Temmuz 1908).

⁶⁰ BOA, Dâhiliye Mektûbî Perâkende (DH.MKT.PRK), 2278/59, 21 Cemaziyülâhir 1326 (20 Temmuz 1908).

⁶¹ BOA, T.TRM, 2269/34, 3 Receb 1326.

⁶² BOA, Dâhiliye Muhaberat-ı Umûmiye İdâresi (DH.MUI), 115/17, 7 Temmuz 1326 (20 Temmuz 1910).

anlaşıldığı gibi selin meydana geldiği 25 Haziran 1908 tarihinden iki sene sonra bile hasarların tam anlamıyla giderilemediği ve bu konuda kararlar alınmaya devam ettiği görülmektedir.

Selin meydana getirdiği hasarlardan biri de Behzat Deresi'nin üzerinde bulunan köprülerin yıkılmasıdır. 19 Temmuz 1908 tarihinde Sivas Vilayeti'nden Nafia Nezâreti'ne gönderilen bir telgrafta Bağdat Caddesi'nin Tokat Kasabası içindeki 51. kilometresinde 685. ve 730. metrelerinde bulunan iki köprünün yıkılmış olduğu belirtilmektedir. Bu köprüler hükümet konağı ile daire-i askeriyenin de güzergâhında bulunmaktadır⁶³. Bu tarihten yaklaşık bir ay sonra, Ticaret Nezâreti'nden Sivas Vilâyeti'ne gönderilen yazıda ise sel dolayısıyla yıkılmış olan ve Sivas Vilâyeti'nce inşaatına başlanılan iki köprünün Meclis-i Dâire-i Belediyesi'nce inşa ettirilmesi ve masrafının da yine aynı daire tarafından karşılanması gerektiği Turuk ve Me'âbir İdâresi'nden ifade edilmiştir⁶⁴. Bağdat Caddesi üzerindeki bu köprü tamir çalışmaları yanı sıra aynı caddeye selin taşımış olduğu yığınların da temizlenmesi gerekmektedir. Bu yığınların kaldırılmasının masrafını her ne kadar belediyenin karşılaması gerekse de belediyenin diğer harcamaları nedeniyle bu defaya mahsus olmak üzere 1.900 kuruş masrafın Ticaret ve Nafia Nezâreti tarafından karşılanmasının uygun olacağı bildirilmiştir⁶⁵. Yapılacak olan bu çalışmaların hızlı bir şekilde sürdürülebilmesi için vekâletle yürütülen Tokat Sancağı'nın mühendisliğine yeni bir atama gerekmektedir. Tokat Sancağı'nın mühendisi olan Bekir Sıdkı Efendi'nin Sivas Vilâyeti başmühendisliğine atanmasından sonra bu mühendislik kondüktör Faik Efendi tarafından vekâleten yürütülmektedir. Tokat Mutasarrıflığı, meydana gelen sel dolayısıyla yıkılmış olan köprülerin, bozulan yolların tamiri için bir mühendis tayin edilmesini, eğer bu mümkün olmaz ise Faik Efendi'nin maaşına 150 kuruş zam ile 2. Sınıf kondüktörlüğe terfi ettirilerek geçici olarak Tokat mühendisliğine atanmasını talep etmekteydi⁶⁶. Bu talep kabul edilerek Faik Efendi'nin maaşına (1 Ağustos 1324) 14 Ağustos 1908 tarihinden itibaren 150 kuruş zam yapılmış ve Faik Efendi 2. Sınıf kondüktörlüğe terfi ettirilerek geçici olarak Tokat mühendisliğine atanmıştır⁶⁷. Böylece Faik Efendi'ye 300 kuruş da harcırah verilmiş ve 1.650 kuruş olan maaşı da 1.800 kuruşa çıkartılmıştır⁶⁸. Ancak bu atamanın çok uzun soluklu olmamıştır. Nitekim Sivas Vilâyeti başmühendisi Bekir Sıdkı Efendi 15 Aralık 1908 tarihinde Turuk ve Me'âbir

⁶³ BOA, T.TRM, 2270/72, lef 2, 19 Cemaziyülâhir 1326.

⁶⁴ BOA, T.TRM, 2270/72, lef 1, 19 Receb 1326.

⁶⁵ BOA, T.TRM, 2268/21, 20 Cemaziyülâhir 1326 (20 Temmuz 1908).

⁶⁶ BOA, T.TNF.MH, 364/88, 15 Receb 1326.

⁶⁷ BOA, T.TNF.MH, 364/108, lef 2, 16 Receb 1326.

⁶⁸ BOA, T.TNF.MH, 364/99, 15 Receb 1326.

İdâresi'ne yazdığı telgrafta; Sivas Vilâyeti'nde kendisinden ve Amasya'da tecrübesiz bir muavininden başka mühendis bulunmadığını belirtir. Sıdkı Efendi, Tokat'ta meydana gelen sel nedeniyle yedi aydan bu yana sürekli Tokat Sancağı'na gidip geldiğini ve bu nedenle de adeta seyyar mühendis olduğunu bildirmektedir⁶⁹.

Selin Hasarlarını Gidermek İçin Yapılan Mali Çalışmalar: 27 Temmuz 1908 tarihindeki telgrafta ise Sel nedeni ile İstanbul Şehreminisi⁷⁰ başkanlığında ilgili kişilerden bir komisyon kurulduğu bildirilmiştir. Bu telgrafta; Dersaadetçe de yardım toplanmasının bu komisyonda kararlaştırıldığı ve hasar hakkında bütün bilgiler alındıktan sonra mevcut duruma göre mali tedbirler alınmasının ve zarar görenlerin daha sonra belirlenmesinin uygun olduğu belirtilmiştir. Sivas Vilayeti cevabi telgrafında hasarın toplamının tahminen 110.000 lira olduğunu bildirmiştir⁷¹.

Tokat Mutasarrıflığından alınan bir telgrafta, her şeyin paraya dayandığı ve bu yüzden ve ilk etapta 50.000 kuruş gönderilmesi gerektiği ifade edilmekteydi⁷². Meclis-i Vükelâ'nın 2 Temmuz 1908 tarihindeki yazısında, verilecek bu miktardan başka 100.000 kuruşu hazineden, 50.000 kuruşu da Ziraat Bankası'ndan olmak üzere 150.000 kuruş daha verilmesinin gerekliliği bildirilerek bölgedeki memurların ihtiyaçlarının giderilmesi için geçen sene ve bu seneki biriken maaşlarından üçer aylığının da ödenmesi karara bağlanmıştır⁷³. Alınan bu karar bir gün sonra, yani 3 Temmuz 1908 tarihinde Padişah tarafından da onaylanmıştır. Bu kararlarla ilgili Sivas Vâlisi Reşid Akif 7 Temmuz 1908 tarihinde sadarete yolladığı bir telgrafta selzedeler için mal sandığı ve Ziraat Bankası'ndan sarfına karar verilen 200.000 kuruşun bir an evvel gönderilmesi gerektiğini belirtmektedir⁷⁴. Sadareten konu ile ilgili bir gün sonra Maliye ve Ticaret nezaretlerine yollanan telgrafta Sivas Vilâyeti'nden gelen telgrafta henüz kararlaştırılan ödemelerin yapılmadığının bildirildiği ve konunun aciliyetine binaen gerekenin derhal yapılması istenmiştir⁷⁵. Ticaret ve nafia nâzırı 12 Temmuz 1908 tarihindeki telgrafında; Tokat selzedeleri için ödenmesi kararlaştırılan 200.000 kuruştan 50.000 kuruşun mal sandığına veya bu iş için kurulacak komisyona verilmesi için Tokat Ziraat Bankası memuriyetine telgraf çekildiği ayrıca durumdan Sivas Vilâyeti'nin de haberdar edildiği

⁶⁹ BOA, T.TRM, 2275/57, 2 Kanun-ı Evvel 1324.

⁷⁰ Bu tarihte İstanbul Şehreminisi, Reşid Mümtaz Paşa'dır. Bkz: Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, (Haz. Ahmed Nezh Galitekin), İstanbul 1996, s. 182.

⁷¹ BOA, T.TRM, 2275/57, lef 11. 28 Cemaziyülahir 1326 (27 Temmuz 1908).

⁷² BOA, T.TRM, 2275/57, lef 6.

⁷³ BOA, İ.DH, 1467/1326.c-29, lef.6.

⁷⁴ BOA, BEO, 3352/251357, lef 2, 8 Cemaziyülahir 1326 (7 Temmuz 1908).

⁷⁵ BOA, BEO, 3352/251357, lef 1, 9 Cemaziyülahir 1326 (8 Temmuz 1908).

bildirmiştir⁷⁶. Selin zararlarının ne kadar masrafla karşılanacağı hususunda Tokat Mutasarrıflığı, 8 Temmuz 1908 tarihinde Şehremaneti'ne yazdığı yazıda; “*Tokat Kasabası'nda vukû'bulan selden mahv ve harâb olan hâne ve ma'âbid-i İslamiye ile mebâni-i sâ'ire ve hayvanât ve eşyâ ve emti'â-i ticâriyenin mecmû' kıymeti 110.000 lira raddesindedir*” ifadeleriyle selin yol açtığı hasarın maliyetini ifade etmiştir⁷⁷. 15 Temmuz 1908 tarihinde sel için kurulan komisyonun başkanı durumunda bulunan Şehremini'den Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan yazıda; felaketin yaralarının sarılması için gereken miktarın 110.000 lira kadar olduğunun belirtilmiştir. Şehremini ayrıca Dersaadet'de kendisi başkanlığında bir yardım komisyonu teşkil edildiği, ancak bu tür yardım işlerinin sayısının çok olması ve yardım miktarının bağışçıların arzusuna bağlı olması nedeniyle neticesinin birçok benzeri kampanyadan tecrübe edildiği üzere umulmadık sonuçlar verebileceğine dair uyarılar yapmıştır⁷⁸. Dâhiliye Nezâreti aldığı bu telgrafa binaen 27 Temmuz 1908 tarihinde sadarete gönderdiği telgrafta selzedeler için şehremini riyasetinde bir komisyonun teşkiliyle Dersaadetçe de yardım toplanılmasının kararlaştırıldığı ve hasar hakkında bütün bilgiler elde edildikten sonra mali tedbirlere karar verilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir⁷⁹.

Yapılan bu yazışmalar neticesinde gerek İstanbul'dan gerekse diğer yerlerden yardımlar toplanarak selden zarar görenler için kullanılmaya başlanmıştır. Toplanan bu yardımların Tokat'a taksitler halinde ulaştırıldığını anlamaktayız. 24 Ocak 1909 tarihinde Dâhiliye Mektûbî Kalemi'nden Sivas Vilâyeti'ne gönderilen bir yazıda; Tokat selinde yıkılan hanelerin yeniden inşasına güçleri olmayanlar için birer mesken tedarik olunmak üzere toplanılan yardımlardan inşaat masraflarının iki taksitinin gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü taksitin yollanmadığı bunun için de yapımlarına başlanan evlerin tamamlanamadığı ayrıca yağmurlar sebebiyle harap olmak üzere oldukları ve ailelerin de kış mevsiminde sefalet içinde olduklarından bahis ile verilmeyen üçüncü taksitin bir an evvel gönderilmesi isteklerini içeren dilekçelerin sadarete yollandığı belirtilmiştir⁸⁰. Konu ile ilgili Sivas Vilâyeti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen 21 Haziran 1909 tarihli yazıda 24 Ocak 1909 tarihli emirname üzerine Tokat Sancağı Mutasarrıflığı'ndan alınan cevapnamelerde belirtilen bazı hususlar sıralanmıştır. Bunlar arasında; hasara uğrayan kamu binaları camiler, bağ ve bahçeler, haneler ve dükkânların içerisinde bulunup zarar

⁷⁶ BOA, BEO, 3354/251543, lef 2, 13 Cemaziyülâhir 1326 (12 Temmuz 1908).

⁷⁷ BOA, DH.MKT, 1266/18, lef 5, 9 Cemaziyülâhir 1326 (8 Temmuz 1908).

⁷⁸ BOA, BEO, 3349/251160, lef 2, 16 Cemaziyülâhir 1326 (15 Temmuz 1908).

⁷⁹ BOA, BEO, 3349/251160, lef 2, 16 Cemaziyülâhir 1326 (15 Temmuz 1908).

⁸⁰ BOA, DH.MUİ, Dosya No 13-1, Gömlek No 11, lef 1, 2 Muharrem 1327.

gören eşya ve diğer zayıatın hasarları hariç olmak üzere sadece açıkta kalanların yerlerine yerleştirilmeleri, kısmen ve tamamen yıkılan evlerin oturulacak bir hale sokulmaları için keşifleri yaptırılan altı yüzden fazla evin inşaatı için gereken masrafların ve bu sırada acezeye verilen tayinat bedelinin 5.350 liraya ulaşmış olduğu bildirilmektedir. Ayrıca hazine ve bankadan verilen 200.000 kuruşla merkez vilayete mülhak Kangal, Bünyan, Hamid ve Darende kazalarıyla Karahisar-ı Şarkî Livasından 20.115, Amasya'dan 18.000, Samsun Reji Nezâreti'nden 5.400 ve Tokat Sancağı'na bağlı Erba'a ve Niksar kazalarından 24.000 kuruş olmak üzere toplamda 267.515 kuruş⁸¹ toplandığı belirtilmiştir⁸². Toplanan bu yardımın 23.000 kuruşu ihtiyaç sahiplerine sarf edilmek için ayrılarak kalanı yani 244.515 kuruşu sırayla birinci ve ikinci taksit olarak komisyon huzurunda Tokat Sancağı'na gönderilmiştir. Bununla birlikte mesken masrafı ve aceze yevmiesi için 2.600 lira açığın olduğu da ifade edilmiştir. İkinci mertebede hasara uğrayanların zararlarını giderme konusunda herhangi bir yardım yapılamadığı için 4.000 lira daha paraya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Civar vilâyetlerin birçoğu da toplamayı taahhüt ettikleri yardım miktarını toplayamadıklarından ve alınan dilekçelerde⁸³ selzedelerin felaketinin boyutları görülebildiğinden, başka bir surette buraya yardım yapılamadığı ifade edilerek mevcut durumda ancak ve ancak Devlet tarafından bir tedbir alınması gerektiği bildirilmiştir⁸⁴. İhtiyaç duyulan paranın bulunması için birçok yol denendiği görülmektedir. 10 Temmuz'da Şehremaneti'ne gönderilen bir yazıda Tokat'ta ihtiyaç duyulan 4.000 liranın yeniden yardım toplanarak temininin mümkün olmadığı ve ancak devlet eliyle bu paranın verilebileceği belirtilerek toplanan yardımlardan henüz harcanmamış olan paranın miktarını gösterir bir pusula yollanması istenmiştir⁸⁵. Şehremaneti ise 29 Temmuz tarihli Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği yazısında gerekli olan paranın 'Ayn-ı Zübeyde'⁸⁶ ianesinden verilmesinin kendisinden istendiğini ifade etmektedir. Fakat Şehremaneti, kendi bünyesinde yardımları ortak bir havuzda topladığını ve mevcut nakdin 'Ayn-ı Zübeyde'de yapılan tamirata harcadığını ve bu nedenle buradan para aktarılmasının mümkün

⁸¹ Belgede bu toplam sehven 268.300 kuruş olarak gösterilmiştir.

⁸² BOA, DH.MUİ, 13-1/11, lef 3, 2 Cemaziyülâhir 1327.

⁸³ 9 Mayıs 1325 Tarihinde Tokat'ın Soğukpınar Mahallesi sakinleri tarafından, verilmesi kararlaştırılan üçüncü taksitin ödenmesi hususunda dilekçe verildiğini görmekteyiz, (BOA, DH.MKT, 2811/65, lef 2, 23 Rebiülahir 1327).

⁸⁴ BOA, DH.MKT, 2811/65, lef 2, 23 Rebiülahir 1327.

⁸⁵ BOA, DH.MKT, 2811/65, lef 2, 23 Rebiülahir 1327.

⁸⁶ Harun Reşid'in eşi Hz. Zübeyde'nin Mekke-i Mükerrerme'ye su getirmek için yaptırdığı su yoluna ve bu suya verilen isim. Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-'alâm*, C.IV, Mihran Matbaası, İstanbul 1311, s. 2415.

olmadığını bildirilmiştir⁸⁷. Mâliye Nezâreti de 6 Eylül'de Tokat selzedeleri için gerekli olan dört bin liranın bu seneki bütçede karşılığının olmadığından bahisle maliye bütçesine dahil olan *mesârif-i gayr-i melhûz* tertibinden ödenmesini talep eden bir yazı kaleme almıştır⁸⁸. Mâliye Nezâreti'nin bu görüşü üç gün sonra Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüş ve hükümetçe daha önce mümkün olan yardımın yapıldığı ve mali yapının müsait olmaması nedeniyle tekrar bir tahsisat yapılamayacağı kararına varılarak durumun Sivas vilayetine bildirilmesi hususunda Dâhiliye Nezâreti görevlendirilmiştir⁸⁹. Sivas Vilâyeti'ne konu ile ilgili yazı 21 Eylül 1909 tarihinde bildirilmiş⁹⁰ ve istenilen dört bin lira temin edilememiştir. Devletin mali yapısı ne yazık ki bu gibi yardımların yapılmasına müsaade etmemekteydi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 25 Ekim 1910 tarihli bir belgede bu durum tescillenmektedir. “*Ba'zı mahallerde seylâb ve harîk ve hareket-i 'arz gibi âfattan musâb olanların iskân ve i'âşeleri için muktezî mebâliğin tesviyesi hakkında evvel ve âhir vârid olub Mâliye Nezâreti'nden bu kere gelen cevâbda bu gibi mebâliğ öteden beri Meclis-i Vükelâ kararına tevfikân hazînece mesârif-i gayr-i melhûza tertîbine tediyeye edilegelmekte ise de tertîb-i mezkûre eylevm mesdûd bir halde bulunduğuna binâ'en husûsât-ı mezkûre hakkında şimdi bir gûna mu'âmele icrâsına imkan kalmadığı dermiyân kılınmıştır efendim*⁹¹ .

Selden Zarar Görenlerin Yakınlarına Yapılan Yardımlar: Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen yaraların sarılması hususunda büyük çabalar gösterilmekteydi. Sel esnasında hayatını kaybedenlerin bazılarının yakınlarına maaş bağlama çalışmalarının olduğunu belgelerden görebilmekteyiz. Bunlara bakacak olursak; 18 Ekim 1908 tarihinde Mâliye Nezâreti'ne hitaben gönderilen telgrafta Tokat ulemasından olup sel esnasında boğularak hayatını kaybeden Mehmed Efendi'nin kızları Adeviye, Ayşe Sıdika ile eşi Fatıma hanımlara uygun miktarda maaş bağlanması hakkında Sivas Vilâyeti'nden gelen yazıya istinaden gereğinin yapılması istenmiştir⁹². Sel esnasında görev yeri olan telgrafhane ile birlikte sel sularına kapılıp vefat eden telgraf kavaslarından ve Sivas'ın Kösedere-i Zımmî Mahallesi ahâlîsinden Peşkirici oğlu Abdülvahab Efendi'nin annesi, eşi ve çocuklarına maaş bağlanması 10 Eylül 1908 tarihinde istenmektedir⁹³. Ancak bu maaşın hemen bağlanamadığını görmekteyiz. Sivas Vilâyeti

⁸⁷ BOA, DH.MUİ, 13-1/11, lef 5, 11 Receb 1327.

⁸⁸ BOA, BEO, 3636/272652, lef 2, 20 Şaban 1327.

⁸⁹ BOA, Meclis-i Vükelâ (MV), 131/49, lef 2, 23 Şaban 1327.

⁹⁰ BOA, DH.MUİ, 13-1/11, lef 6, 6 Ramazan 1327.

⁹¹ BOA, Dâhiliye Mütenevvia (DH.MTV), 52-1/7, lef 4, 20 Şevval 1328.

⁹² BOA, DH.MKT, 2834/19, 22 Ramazan 1326.

⁹³ BOA, DH.MUİ, 41-1/4, lef 1, 28 Ağustos 1324 (10 Eylül 1908).

durumu tekrar tekrar yazmasına rağmen aradan bir sene geçtiği halde hala maaş tahsisi yapılmadığını Sivas valisinin 20 Kasım 1908 tarihli yazısından anlıyoruz⁹⁴. Mevcut maaş tahsisi hakkındaki Mâliye Nezâreti'ne yazılan son yazıda bir an evvel gerekli tahsisatın yapılması bildirilmektedir⁹⁵. 12 Aralık 1908 tarihli sadarete yazılan diğer bir yazıda selde yıkılan telgraf binasından yaralı olarak kurtulan telgraf müdürü İbrahim Edhem Efendi'ye yarım maaş bağlanmış olduğunu ancak müdürün maaşının tam olarak verilmesi gerektiği bildirilmiştir⁹⁶.

Tespit ettiğimiz bir başka dilekçede ise; Tokatlı El-Mû'izâde Hacı Sâlih Efendi: Oğlu, Hacı İbrâhim'in selden vefât etmesi dolayısıyla hiçbir iş ile ilgilenemez durumda olduğunu belirterek bu nedenden ötürü Trablusgarb Vilâyeti'nde mecbûrî ikâmette olan diğer oğlu Ziyâ Efendi'nin Tokat'a naklini istemektedir⁹⁷. Konu ile ilgili Dâhiliye Nezâreti, Ziyâ Efendi'nin genel aştan yararlandığını ve bu nedenle öncelikle kendisinin nerede olduğunun tespiti ve akabinde memleketine gönderilmesi hususunu bir ay sonra Trablusgarb Vilâyeti'ne gönderdiği yazı ile bildirmiştir⁹⁸.

Sel dolayısıyla verilen dilekçelerden birinde Tokat eski müftüsü Hacı Hasan Efendi'nin oğlu Mehmed Sâdık, kendisinin Tokat'ta bazı kalemiye hizmetinde bulunduktan sonra bir memuriyet amacıyla İstanbul'a geldiğini, ancak birkaç aydan beri başvurduğu yerlerden "*hasbe'l-kader*" henüz bir cevap alamadığını ifade etmiştir. Mehmed Sâdık Bey devamla, Tokat'ta meydana gelen sel nedeniyle ailesinin düştüğü zor durumdan dolayı istemeyerek de olsa alelacele geri döndüğünü ve Tokat'ta şu anda boş durumda olan peykverlik görevinin kendisine verilmesini istemiştir. Eğer bu görev kendisine verilirse edineceği tecrübe ile kondüktörlük yapmak için kendisini yetiştireceğini bildirmiştir⁹⁹. Belgenin arka tarafındaki yazıda ise bu görevin boş olmadığı ve açılacak kondüktörlüklere on beşten fazla aday olduğu belirtilerek bu tür dilekçelerin yerine getirilmesinin uygun olmayacağı ifade edilmiştir.,

Selde hayatını kaybeden veya görev yapamayacak hale gelen memurların yerine yenileri göreve getirilmiştir. Vefat edenlerden birisi olan polis Murad Remzi Efendi'nin yerine 7 Temmuz 1908 tarihinden itibaren Merzifon Kazası polis memurluğundan ayrılan Mehmed Kâmil Efendi atanmıştır¹⁰⁰.

⁹⁴ BOA, DH.MUİ, 41-1/4, lef 3, 7 Zilkade 1326 (20 Kasım 1909).

⁹⁵ BOA, DH.MUİ, 41-1/4, lef 2, 22 Teşrin-i Sani 1325 (5 Aralık 1909).

⁹⁶ BOA, DH.MKT, 2681/1, 18 Zilkade 1326.

⁹⁷ BOA, DH.MKT.PRK, 2797/43, 16 Receb 1326.

⁹⁸ BOA, DH.MKT.PRK, 2797/43, lef.2, 25 Şaban 1326.

⁹⁹ BOA, T.TRM, 2268/52, 21 Cumadelâhir 1326 (21 Temmuz 1908).

¹⁰⁰ BOA, Zabtiye Nezâreti (ZB), 115/67, 13 Cumadelâhir 1326 (12 Temmuz 1908).

Bir diğ er atama telgraf müdürlüğüne yapılmıştır. Selde yaralanan telgraf müdürü İbrahim Edhem Efendi'nin yerine, Sivas kolu posta memuru Şevket Efendi vekâleten atanmıştır¹⁰¹.

Sonuç: Tarihi boyunca çeşitli doğal afetlere maruz kalan Tokat şehrinin 1908 senesinde yaşadığı bu felaket uzun süre hafızalarından silinmemiştir. Halk tarafından “Büyük Sel” olarak anılan bu olayda iki yüzden fazla kişi hayatını kaybetmiş, binlerce kişi evsiz kalmıştır. Bu felaket şehir sakinlerine büyük bir travma yaşatmıştır.

Selin meydana geldiği tarihten itibaren şehirdeki hasarın giderilmesi için çalışmalar hemen başlamıştır. Ancak, gerek Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu mali yetersizlikler ve gerek felaketlerde yardımlarına başvuru halkın çoğunluğunun fakir olmaları hasebiyle selin yaralarının sarılması kısa sürede mümkün olamamıştır. Belgelerden görebildiğimiz kadarıyla selde evlerini kaybedenler için yeni yerleşim yapılması, şehrin su yollarının tamiri, selde hayatını kaybedenlerin yakınlarına maaş bağlanması gibi işlemler aradan bir hatta bazen iki sene geçmesine rağmen yapılamamıştır. Eğitimin temelini oluşturan ve selde zarar gören ilkokulların tamirinde de halk kendi kaderiyle baş başa bırakılmıştır.

Şehircilik anlayışında felaketleri önleyici ya da yıkıcı etkisini azaltıcı bir düzenlemenin olmadığını aynı yerde kırk yıl arayla meydana gelen iki selden anlayabilmekteyiz. Neticede 1908 Tokat Seli; hayatını kaybedenler, geride kalanlar, yıkılan binalar ve tüm bunların düzeltilmesi için ortaya konan çabalarla şehrin tarihindeki yerini almıştır.

¹⁰¹ BOA, DH.MKT, 2681/1, 18 Zilkade 1326.

TOKAT'TA 'BÜYÜKSEL' (1908)

EKLER

۳۱۹ سنه سنده مجدداً تعمیری اجرا قلنانا تو قناد حكومت دائره - جبهه و ك روتنى

Ek-1: Tokat Telgraphane Binası¹⁰².

¹⁰² H. 1325 senesi Sivas Vilâyet Salnâmesi'ndeki bu fotoğrafta hükümet binasının ön tarafında derenin hemen kenarında görülen bina Halis Turgut Cinlioğlu'nun sel esnasında yıkılan telgrafhane binasını tarifine uymaktadır. *Sivas Vilâyet Salnâmesi*, Sivas Vilâyet Matbaası, 1325, s. 144.

Ek-2: Behzat Camisi duvarındaki kitabe.

TOKAT'TA 'BÜYÜKSEL' (1908)

Azarođlu hanı ne idi öyle
Orda olan ziyân gelir mi dile?
Altı katı lebâleb hayvanlar ile
Nice rahvan gitti, nice küheylân

Telgraphâneyi alınca seller
Müdür bey Sivas'a verirmiş haber
Güç halle kurtuldu oldu bîkeder
Lâkin kavas gitti o sâdik merdan

Behzatta bir adam kapılmış sele
Evlâdı beraber tutup el ele
Helallaşıp onlar birbiri ile
Bağırdıla Hakk'a, yetiş Yaradan!

Sel sürerken biri tutmuş kavağı
Sarılmış ağaca kalmış bayağı
Topal olmuş sonradan bir ayağı
Kendisi sağ, vâde yetmemeiş el'an

Şaşırdı zavallı Kahveci Hacı
Bağıran çağıran çok acı acı
Hem havuzdan çıktı bir arzuhalcı
Artık hangi birin eyleyim beyan

Ertesi gün herkes terkedip işi
Zatiât aradı erkek ve dişi
Han altından çıktı kanun çavuşu
Kemerinde nakit, göğsünde nişan

Mevtaların bir kısmı bulundu Kazovadan
Bazıları da çıktı komşumuz Amasya'dan
Yirmi üç can ölüsü tutulmuş Çarşambadan
Bulanlar şaşırmış kalmışlar hayran

Ek-3: "Seylâb-ı Tokat" Destanının Bazı Kıtaları.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, BEO, 3344/250769; 3345/250862; 3348/251100; 3349/251160; 3350/251183; 3350/251189; 3352/251357; 3354/251543; 3354/251545; 3636/272652.

BOA, DH.MKT, 1266/15; 1266/18; 2635/89; 2679/4; 2681/1; 2681/151; 2713/28; 2769/1; 2811/65; 2834/19; 2901/59.

BOA, DH.MKT.PRK, 2278/59; 2797/43.

BOA, DH.MTV, 52-1/7.

BOA, DH.MUI, 13-1/11; 41-1/4; 115/17.

BOA, Evkaf Defterleri, No, 17971.

BOA, İ.DH, 1467/1326.c-29.

BOA, İ.HUS, 167/1326.Ca/103.

BOA, İ.MVL, 479/21696.

BOA, MF.MKT, 1081/24.

BOA, MV, 131/49.

BOA, ŞD. ML, 2775/21.

BOA, T.d No 521.

BOA, T.TRM, 2268/21; 2268/52; 2269/34; 2270/72; 2275/57.

BOA, T.TNF.MH, 364/88; 364/99; 364/108; 369/49.

BOA, ZB, 115/67.

Sürekli Yayınlar:

Düstur, I. Tertip, C. II, İstanbul 1289.

Sabah, Numara 6741, 3 Cemaziyelahir 1326.

Sabah, Numara 6759, 21 Cemaziyelahir 1326

Sivas Vilayet Salnamesi, Sivas Vilâyet Matbaası, Sivas 1325.

South Jersey Republican, 15 Ağustos 1908.

The New York Times, 19 Temmuz 1908.

West Coast Times, 21 Temmuz 1908.

Kaynak Eserler ve İncelemeler:

Acunsal, Ferit, *Gerçeklerin Diliyle Tokat*, İstanbul 1947.

Aktaş, Esat, *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat Sancağı*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2009.

Akyıldız, Ali, *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003.

TOKAT'TA 'BÜYÜKSEL' (1908)

- Beşirli, Mehmet, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat Mevlevihânesi ve Gelirleri İle İlgili Sorunlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 2., Elazığ 2003.
- Cinlioğlu, Halis Turgut, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat 1973.
- Ergin, Osman Nuri, *İstanbul Şehreminleri*, (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 1996.
- Gönüllü, Ali Rıza, “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları (1857-1913)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 28, Konya 2010.
- Karpat, Kemal H, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul 2010.
- Meral, Şükrü, *Tokat Vilâyeti Sıhî ve İçtimâî Coğrafyası*, Ankara 1938.
- Öngör, Sami, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, Ankara 1980.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarihi ve Deyimleri Sözlüğü*, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1993.
- Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-'alâm*, C. IV, Mihran Matbaası, İstanbul 1311.
- Yüksel, Hasan, “Tokat Mevlevihanesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Konya 1996.